

Moliyaviy hisob va soliq hisobi o'rtasidagi farqlar va ularni uyg'unlashtirish masalalari

Mirkomil Abdulaxatov

Ilmiy rahbar: Ch.Ro'zimurodova

TDIU

Annotatsiya: Ushbu maqolada moliyaviy hisob va soliq hisobi o'rtasidagi o'ziga xosliklar, ularning maqsad va vazifalari hamda farqli jihatlari tahlil qilingan. Moliyaviy hisobning asosiy vazifasi xo'jalik sub'yektining moliyaviy ahvolini aniq va shaffof ko'rsatishdan iborat bo'lsa, soliq hisobi davlat byudjeti oldidagi majburiyatlarni bajarishga qaratilganligi yoritib beriladi. Shuningdek, buxgalteriya amaliyotida ikki xil hisob yuritish korxonalar uchun ortiqcha vaqt va xarajat talab qilishi sababli ularni uyg'unlashtirish masalalari ham ko'rib chiqiladi. Maqolada xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (XMHS) yaqinlashish, milliy standartlarni takomillashtirish va elektron hisob tizimlarini joriy etish orqali soliq va moliyaviy hisobotlarning integratsiyasini kuchaytirish zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: moliyaviy hisob, soliq hisobi, XMHS, buxgalteriya, integratsiya, hisobot

Differences between financial accounting and tax accounting and issues of their harmonization

Mirkomil Abdulakhatov

Scientific leader: Ch.Ruzimurodova

TSUE

Abstract: This article analyzes the similarities between financial accounting and tax accounting, their goals and objectives, and their differences. It is emphasized that the main task of financial accounting is to clearly and transparently present the financial position of an economic entity, while tax accounting is aimed at fulfilling obligations to the state budget. It also considers the issues of harmonizing them, since maintaining two types of accounting in accounting practice requires excessive time and costs for enterprises. The article emphasizes the need to strengthen the integration of tax and financial reporting by approaching international financial reporting standards (IFRS), improving national standards, and introducing electronic accounting systems.

Keywords: financial accounting, tax accounting, IFRS, accounting, integration, reporting

Buxgalteriya hisobi xo‘jalik yurituvchi sub’yektlarning iqtisodiy faoliyatini to‘liq va tizimli aks ettiruvchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi. U nafaqat korxona ichida boshqaruv qarorlarini qabul qilish, balki tashqi manfaatdor tomonlar - investorlar, kreditorlar, aksiyadorlar va davlat organlari uchun ham ishonchli axborot manbai bo‘lib xizmat qiladi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda buxgalteriya hisobi ikki muhim yo‘nalishda olib boriladi: moliyaviy hisob va soliq hisobi.

Moliyaviy hisobning asosiy vazifasi korxonaning moliyaviy natijalari va umumiy moliyaviy ahvolini haqqoniy ko‘rsatishdan iborat bo‘lib, uning huquqiy asosi xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHS) va milliy standartlardir. Ushbu yo‘nalish tashqi foydalanuvchilar uchun shaffof, solishtiriladigan va ishonchli axborot tayyorlashga qaratilgan. Soliq hisobi esa asosan davlatning fiskal siyosatini amalga oshirish vositasi bo‘lib, u Soliq kodeksi va unga oid me‘yoriy-huquqiy hujjatlarga asoslanadi. Uning asosiy maqsadi byudjet oldidagi majburiyatlarni o‘z vaqtida va to‘g‘ri bajarishni ta‘minlashdir.

Amaliyotda ushbu ikki turdagi hisob ko‘pincha bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. Bu esa xo‘jalik yurituvchi sub’yektlarda qo‘shimcha vaqt va moddiy xarajatlarni keltirib chiqaradi, shuningdek, ayrim hollarda soliq organlari bilan xo‘jalik sub’yektlari o‘rtasida tushunmovchiliklarga sabab bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, moliyaviy va soliq hisobi o‘rtasidagi farqlarni chuqur o‘rganish hamda ularni uyg‘unlashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb masala hisoblanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda buxgalteriya hisobini xalqaro standartlarga moslashtirish, elektron hisob-kitob tizimlarini rivojlantirish va soliq ma‘murchiligini soddalashtirish borasida qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar moliyaviy va soliq hisobini bir-biriga yaqinlashtirish, ortiqcha byurokratik jarayonlarni kamaytirish va shaffoflikni oshirish imkonini beradi. Shu sababli, moliyaviy hisob va soliq hisobi o‘rtasidagi farqlarni ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda ularni integratsiya qilish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish nafaqat korxonalar uchun, balki mamlakat iqtisodiy xavfsizligi va barqaror rivojlanishi uchun ham katta ahamiyat kasb etadi.

Moliyaviy hisob xo‘jalik yurituvchi sub’yektlarning iqtisodiy faoliyatini to‘liq va tizimli tarzda aks ettirish, umumlashtirish va tashqi foydalanuvchilar uchun ishonchli axborot taqdim etishga qaratilgan hisoblash tizimi hisoblanadi. Uning asosiy vazifalari xo‘jalik operatsiyalarini hujjatlashtirish, korxonaning moliyaviy natijalarini haqqoniy ochib berish, aktivlar, majburiyatlar va kapital holatini yoritish hamda investorlar, kreditorlar, aksiyadorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun shaffof moliyaviy hisobot tayyorlashdan iboratdir. O‘zbekistonda moliyaviy hisob milliy buxgalteriya standartlari asosida yuritiladi va so‘nggi yillarda xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (XMHS) bosqichma-bosqich moslashtirilmoqda. Bu jarayon korxonalar faoliyatini xalqaro talablarga yaqinlashtirish, investitsion muhitni yaxshilash va iqtisodiy shaffoflikni oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Soliq hisobi esa asosan davlatning fiskal siyosatini amalga oshirish vositasi bo'lib, u xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning byudjet oldidagi majburiyatlarini to'g'ri hisoblash va o'z vaqtida ta'minlashga qaratilgan. Soliq hisobi Soliq kodeksi va unga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar asosida yuritiladi. Uning vazifalari soliq bazasini aniqlash, soliq imtiyozlari va chegirmalarini qo'llash, soliq summalarini hisoblab chiqish hamda tegishli deklaratsiyalarni tayyorlashdan iborat. Bu hisob turida shakllantirilgan ma'lumotlar asosan davlat soliq organlarining ehtiyojlariga xizmat qiladi va moliyaviy hisobdan ko'plab jihatlari bilan farq qiladi.

Moliyaviy va soliq hisobi o'rtasidagi farqlar bir qator mezonlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Avvalo, ularning maqsadlarida tub farq mavjud: moliyaviy hisob tashqi va ichki foydalanuvchilar uchun ishonchli axborot yaratishga qaratilgan bo'lsa, soliq hisobi davlat byudjeti oldidagi majburiyatlarni bajarishga xizmat qiladi. Shuningdek, ularning huquqiy asosi ham turlicha: moliyaviy hisob milliy standartlar va XMHS asosida yuritilsa, soliq hisobi Soliq kodeksiga tayangan holda amalga oshiriladi. Hisobot shakllarida ham farqlar mavjud: moliyaviy hisob balans, foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot, pul oqimlari hisobotidan iborat bo'lsa, soliq hisobida asosan soliq deklaratsiyalari va maxsus blankalardan foydalaniladi. Baholash prinsiplari ham turlicha: moliyaviy hisobda real qiymat va amortizatsiya usullari qo'llansa, soliq hisobida normativ baholash va belgilangan stavkalar asosida hisob-kitob yuritiladi. Axborotdan foydalanish nuqtayi nazaridan ham ular ajralib turadi: moliyaviy hisobdan asosan investorlar, kreditorlar va menejerlar foydalanadi, soliq hisobi esa davlat organlari uchun mo'ljallangan.

Amaliyotda ikki turdagi hisobni alohida yuritish xo'jalik yurituvchi sub'yektlar uchun qo'shimcha vaqt va xarajat talab etadi. Bundan tashqari, bu jarayon ma'lumotlarning chalkashib ketishi, ayrim hollarda esa soliq organlari bilan korxonalar o'rtasida nizolar yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Shu bois moliyaviy va soliq hisobini uyg'unlashtirish masalasi bugungi kunda dolzarbdir. Uyg'unlashtirishning asosiy yo'nalishlari sifatida xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga muvofiq milliy standartlarni takomillashtirish, soliq va moliyaviy hisobot shakllarini elektron integratsiya qilish, yagona axborot tizimidan foydalanish hamda soliq organlari bilan xo'jalik sub'yektlari o'rtasida onlayn ma'lumot almashinuvini yo'lga qo'yishni keltirish mumkin. Ushbu choralar korxonalar faoliyatida samaradorlikni oshirish, buxgalteriya hisobining shaffofligini ta'minlash va davlat byudjetiga barqaror tushumlarni kafolatlash imkonini beradi.

1-jadval

Moliyaviy hisob va soliq hisobi o'rtasidagi asosiy farqlar

Mezonlar	Moliyaviy hisob	Soliq hisobi
Maqsad	Korxona faoliyati to'g'risida haqqoniy va shaffof axborot berish	Byudjet oldidagi majburiyatlarni to'g'ri hisoblash va bajarish
Huquqiy asos	Milliy buxgalteriya standartlari, XMHS	Soliq kodeksi va me'yoriy hujjatlar
Hisobot shakllari	Balans, foyda va zararlar hisobotlari, pul oqimlari hisobotlari	Soliq deklaratsiyalari, hisob-kitob blankalari
Baholash prinsiplari	Real qiymat, amortizatsiya usullari	Normativ baholash, soliq stavkalari asosida
Foydalanuvchilar	Investorlar, kreditorlar, aksiyadorlar	Davlat soliq organlari

Yuqoridagi jadvalda moliyaviy hisob va soliq hisobi o'rtasidagi asosiy farqlar yoritilgan. Avvalo, maqsad nuqtayi nazaridan ular bir-biridan keskin ajralib turadi: moliyaviy hisobning bosh vazifasi xo'jalik subyekting moliyaviy holati to'g'risida haqqoniy va shaffof axborot taqdim etish bo'lsa, soliq hisobi esa davlat byudjeti oldidagi majburiyatlarni to'g'ri aniqlash va bajarishga qaratilgan.

Huquqiy asoslar ham turlicha: moliyaviy hisob milliy buxgalteriya standartlari (MBS) va Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (XMHS) asoslangan bo'lsa, soliq hisobi to'liq ravishda Soliq kodeksi va unga tegishli me'yoriy hujjatlarga tayanadi. Bu esa amaliyotda turli tafovutlarni yuzaga keltiradi.

Hisobot shakllariga e'tibor qaratilsa, moliyaviy hisobda balans, foyda va zararlar hisobotlari, pul oqimlari hisobotlari tayyorlanadi. Ularning asosiy vazifasi - tashqi foydalanuvchilarga (investorlar, kreditorlar, aksiyadorlar) qaror qabul qilishda ishonchli axborot berishdir. Soliq hisobida esa asosan soliq deklaratsiyalari va maxsus hisob-kitob blankalari tuziladi va ular faqatgina davlat soliq organlariga taqdim etiladi.

Baholash prinsiplari ham turlicha: moliyaviy hisobda aktivlar real qiymat asosida qayd etilib, amortizatsiya usullari qo'llaniladi. Soliq hisobida esa baholash ko'pincha normativ qiymatlar va amaldagi soliq stavkalari asosida amalga oshiriladi.

Shuningdek, foydalanuvchilar doirasi ham farqlanadi. Moliyaviy hisobotdan investorlar, kreditorlar va aksiyadorlar foydalanib, korxonaning moliyaviy barqarorligi haqida tasavvur hosil qiladilar. Soliq hisobi ma'lumotlari esa asosan davlat soliq organlari tomonidan nazorat va byudjet tushumlarini ta'minlash uchun qo'llaniladi.

Umuman olganda, jadvalda keltirilgan farqlar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy hisob xo'jalik subyekti faoliyatining tashqi ko'rinishini ifodalasa, soliq hisobi ko'proq davlat manfaatlariga xizmat qiladi. Shu bois ular o'zaro bog'liq bo'lsa-da, maqsad va qo'llanish doirasida sezilarli tafovutlarga ega.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, moliyaviy hisob va soliq hisobi mazmunan bir-biriga yaqin bo'lsa-da, ularning maqsad, huquqiy asos va qo'llash doirasida sezilarli farqlar mavjud. Moliyaviy hisob xo'jalik yurituvchi sub'yektning moliyaviy ahvolini shaffof va ishonchli ko'rinishda aks ettirsa, soliq hisobi davlat byudjeti oldidagi majburiyatlarni bajarishga xizmat qiladi. Shu sababli amaliyotda ikki

xil hisobning bir vaqtning o'zida yuritilishi korxonalar uchun qo'shimcha xarajat va ortiqcha mehnat talab qiladi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida moliyaviy va soliq hisobini uyg'unlashtirish, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga mos milliy standartlarni takomillashtirish, soliq va buxgalteriya hisobotlarini elektron integratsiya qilish hamda yagona axborot tizimlaridan foydalanish dolzarb vazifalar sirasiga kiradi. Bu nafaqat xo'jalik yurituvchi sub'yektlar faoliyatida samaradorlikni oshiradi, balki davlat soliq tizimi shaffofligini ta'minlash, byudjetga tushumlarni barqarorlashtirish va xalqaro maydonda mamlakatning investitsion jozibadorligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. - Toshkent: Adolat, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. - Toshkent, 2016.
3. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi me'yoriy hujjatlari va Milliy buxgalteriya standartlari to'plami. - Toshkent, 2022.
4. International Financial Reporting Standards (IFRS). - London: IFRS Foundation, 2023.
5. Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета. - Москва: Финансы и статистика, 2020.
6. Karimov, A. M. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. - Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
7. Abduraxmonov Q.X. Moliyaviy hisobot va soliq hisobi: nazariya va amaliyot. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
8. Deloitte, PwC, EY, KPMG. Global Tax and Accounting Reports. - 2022.